

FRI-2B.308-1-L-09

PHYSIOLOGICAL AFFECT- MEDICAL, LEGAL AND APPLIED ASPECTS

Nikolay Nikolov

Assist. Prof.

Department of Criminal Law and Security,
University of Ruse "Angel Kanchev"

Nikolina Angelova

Associate Professor in Psychiatry, PhD

Angel Kanchev University of Ruse, BG

E-mail:nangelova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The paper reviews the affect as a psychological and legal category, focusing on the different treatments of the concept in medical and legal aspects. The emotional state of the person is not a legal concept, but it becomes key relevance in the qualification of the crimes under Art. 118 of the Criminal Code of Republic of Bulgaria. At the same time, the physiological affect is externally visible state due to physical and mental changes in the behavior of the person and is a subject of proof. The burden of the physiological affect is irrelevant to the qualification of the act under Art. 118 et seq. of Criminal Code of Republic of Bulgaria.*

***Keywords:** Physiological affect, crime, physical and mental changes*

1.Произход. Определение.

Думата „афект“ произхожда от латинското affectus. В българския език тя е била възприета през руската дума „аффект“ и през немската дума „Affekt“, и двете с еднакво звучене и съдържание. По своето съществуване съдържанието на думата отразява внезапно възникнало, силно и бурно протичащо краткотрайно чувство, предизвикано най-често от неприятни преживявания. Протича с ясно, но стеснено съзнание и се съпровожда от промени във възприятно-представната дейност и мисловния процес, двигателната активност, мимичната и жестовата активност, вегетативно –ендокринната корелация, съдечно-съдовата система, дейността на вътрешните органи и на тазовите резервоари /Рачев, 1996/

2.Проявление и причини

Външните проявления на афекта са различни вегетативни прояви, които могат да се наблюдават и дори измерват-зачервяване или бледност, учестено дишане и сърцебиене, изменения в кръвното налягане и др. такива, рязко отличаващи се от нормалните двигателни и словесни реакции на едно лице в нормална и спокойна обстановка. Силата на афекта обхваща целия диапазон-от много слаби до патологически. В ниската скала афектите могат да бъдат овладени и контролирани със силата на съзнанието, докато в горната ѝ част, особено при патологичните, възможността за осъзнато овладяване и контрол напълно се изключва.

3.Видове афект и проявления. Сравнение.

От гледната точка на наказателното право афектите са два вида-физиологичен и патологичен. Следва изрично да се посочи, че и двата имат важно значение в наказателното право, тъй като формират или намалена (с оглед наказателната репресия) наказателна отговорност или нейното цялостно отпадане. И двата афекта настъпват внезапно, и двата представляват силна и емоционална реакция. При физиологичния афект възникналото силно чувство се съпровожда с промяна у изживяващия го, която засяга мисленето, жестикулацията, лицеизраза, причинява учестено дишане и сърцебиене, изменения в кръвното налягане и изобщо във сърдечносъдовата и вегетативната системи. Най-важната

разлика между двата афекта се състои в това, че при физиологичния афект съзнанието на изживяващия го остава ясно, неговото поведение се формира и подчинява на съзнанието, макар последното да бива ограничено и затруднено да преценява адекватно съответната ситуация и да взема правилни и фактически обосновани решения. Казано по-кратко поради възникналото психическо напрежение у лицето възможността му за адекватна (правилна, съответна) реакция на създалата се ситуация е силно ограничена, което се отразява на взетите решения и поведението му. В това състояние лицето трудно контролира психиката си, а оттам и поведението си, в следствие на което действията му надхвърлят нормалната реакция, която то би имало в случай, че се намира в спокойно състояние. Още повече, че при физиологичния афект процесите свързани с възприемане, оценка, вземане на решение и осъществяването му са много бързи, преливат един в друг и се осъществяват почти незабавно във времето. Важен момент е също така обстоятелството, че физиологичният афект няма степени. Границата между него и патологичния афект е в това, че при първия, дори и в най-крайните му проявления, съществува, макар и незначителна възможност, за правилно осъзнаване на случващото се и за контролиране на психичните процеси и на свързаното с тях външно поведение като реакция на станалото. Премине ли се тази граница-престане ли лицето окончателно да осъзнава ставащото около него, а оттам и да контролира случващите се в него психически процеси /поради наличната психотична продукция/ и действията в резултат на тях, настъпва състоянието на патологичен афект.

За разлика от физиологичния афект това е състояние, което изключва вменяемостта, а следователно и наказателната отговорност. Както вече бе споменато по-горе патологичният афект също се характеризира с възникването на много силна емоционална реакция, тя се поражда също внезапно, но липсва съответствие на силата на дразнителя-налице е без основание многократно по-силна реакция на яд, гневност, ярост, негодувание, насочени срещу поводи, които по своята същност са незначителни на фона на психотични преживявания. Това води до загубване на връзка с действителността, неправилно и изопачено възприемане на същата, а оттам и напълно неадекватни реакции и поведение като отговор на въздействието. Емоционалната реакция в следствие на патологичен афект също е внезапна, изключително силна и рязка, но това, което е характерно за нея е, че съзнанието е помрачено, появява се психотична продукция /откъслечни налудни идеи, халюцинации, и други качествени психични разстройства/.

При физиологичния афект в следствие на дребни, незначителни поводи възникват бързо и спонтанно гняв, ярост, негодувание. Друга разлика се състои в това, че заобикалящата действителност не се възприема обективно, реално, а съзнанието е ограничено в максимална степен. По тази причина възприемането и тълкуването на обективната реалност е изключително затруднено, в следствие на което, без да е налице необходимост, са възможни са изцяло необосновани и агресивни действия. Причините за подобно състояние могат да бъдат много и от най-различно естество-мозъчни травми, заболявания като епилепсия, алкохолизъм и др.

4. Наказателноправно значение на видовете афект

Следва да се посочи, че и двата вида афект-физиологичен и патологичен имат наказателноправно значение. Това значение се изразява в следното-патологичният афект е част от краткотрайните разстройства на съзнанието, а физиологичният афект се отнася към случаите на намалена вменяемост. При първата група на невменяемостта се отразяват медицинските фактори, а при втората група водещи и значими са юридическите критерии. Българският НК не предвижда хипотеза на намалена вменяемост в глава III на НК „Наказателноотговорни лица“. Независимо от това психическите затруднения от подобен вид следва да се вземат сериозно и отговорно предвид на общо основание при индивидуализиране на наказанието. Както вече бе посочено по-горе изпадането в състояние на патологичен афект е основание за отпадането на наказателната отговорност. По тази причина лице, което е извършило престъпление (а следва да се разбира и нарушение) не може да носи наказателна отговорност и по отношение на същото или няма да се образува

наказателно производство, или същото ще бъде прекратено, поради това, че не е налице годен субект на престъпление-лицето не е вменяемо към момента на извършване на престъплението, т.е не е могло да разбира свойството и значението на извършеното и да ръководи постъпките си. За разлика от него при физиологичния афект е налице основание за наказателна отговорност, тъй като липсва състоянието на невменяемост, характерна за патологичния афект. Законодателят, обаче, е отчел тази особеност на състоянието, в което лицето е извършило престъпление, в следствие на което наказателната отговорност е силно редуцирана при съществуването на определени условия. Тук е мястото да се посочи, че НК не си служи с термина физиологичен афект, а използва друго определение на същото състояние-„състояние на силно раздразнение“.

5.Текстове от НК с изрично приложение на редукия на наказателната отговорност при физиологичния афект.

- чл. 118 НК;
- чл. 124 ал. 2 НК;
- чл. 132 ал. 1 НК.

6.Особености на наказателната отговорност при извършване на престъпление в състояние на физиологичен афект.

Наличието на физиологичен афект у извършителя не е достатъчно, за да може същият да се ползва от привилегията на по-леко наказание в сравнение с лица, които са извършили същото престъпление, но не са били в това състояние. На първо място следва да се има предвид, че физиологичният афект следва да настъпи в следствие поведението на пострадалото лице-НК говори за „състояние на силно раздразнение, *което е предизвикано от пострадалия*“, т. е. физиологичният афект е резултат на предходно поведение на жертвата. Ако това силно раздразнение не е предизвикано от пострадалия, не би могла да се приложи разпоредбата на НК за редуциране на наказанието при посочените три престъпни хипотези. На второ място е необходимо раздразнението да бъде силно-под силно раздразнение се разбира такова състояние, при което съзнанието на дееца е овладяно до такава степен от чувствата, че волята му се определя предимно от тях (Постановление № 2 от 16.XII.1957 г., Пленум на ВС, изм. и доп. с Тълкувателно постановление № 7 от 6.VII.1987 г.). В този смисъл е и Решение № 48 от 25.I.1971 г. по н. д. № 752/70 г., II н. о. на ВС-„По смисъла на чл. 118 НК силно раздразнено състояние е това състояние, при което съзнанието на дееца е до такава степен овладяно от чувствата, поради което възможността му правилно да ръководи постъпките си до значителна степен е намалена, без обаче той да е бил в такова състояние, поради което да не е имал възможност да вземе правилно решение или да ръководи постъпките си.“. Законодателят е посочил и възможните причини за възникването на физиологичния афект-те са насилие от страна на пострадалия, тежка обида или тежка клевета от пострадалия или друго противозаконно действие. Тези средства, с които се предизвиква състоянието на силното раздразнение, са изчерпателно изброени в закона. Затова ако същото е предизвикано с други средства, а не с тези, посочени в закона, съставът на чл. 118 НК (и др. състави) не е налице. Според НК от 1956 г. състоянието на афект по чл. 128 от отменения НК е могло да бъде предизвикано с насилие, тежка обида или клевета, с други думи обект на посегателства са интересите на личността-живот, здраве, свобода, полова неприкосновеност, чест и достойнство. През 1968г. с новия НК, законодателят е разширил кръга на правнорелевантните действия, които може да предизвикат афекта при убийството по чл. 118 НК, като към "насилието, тежката обида и клевета" се прибави и "други противозаконни действия". Тези действия накарняват други блага на личността, сред които и основните субективни права наличността (правото на собственост, неприкосновеността на жилището и т. н.). Това разбиране за понятието "друго противозаконно действие" по чл. 118 НК е залегнало в Тълкувателно решение № 2 от 9.07.1993 г. на Общото събрание на наказателните колегии на Върховния съд (Решение №258 по н.о.х.д. №127/93г., I н. о. на ВС), с което е променена съществуващата до тогава практика на съдилищата в Република България. Ако състоянието на силно раздразнение е

предизвикано със средствата, посочени в закона, но от друго лице, а не от пострадалия, или ако за това състояние има вина самият деец, извършеното деяние не може да се квалифицира по чл. 118 НК, респ. по чл. 124 ал. 2 и чл. 132 ал. 1 НК. Насилието, тежката обида и клеветата, друго противозаконно действие, с които се предизвиква състоянието на силно раздразнение, трябва обективно да съществуват, т.е. да са били реално реализирани. Обект на тези действия може да бъде както извършителя, така и негови близки (вж. чл. 93 т. 10 НК дава определение на "близки"). Насилието, като първа посочена форма на въздействие, с което се предизвиква състоянието на силно раздразнение, може да бъде както физическо, така и психическо. Не всяка обида или клевета могат да послужат като основание за прилагане на чл. 118 НК и др. Законът изисква те да са "тежки". А такива са тези обиди и клевети, които от гледището на морала дълбоко засягат и унижават достойнството и честта на дееца. Не е необходимо обидата или клеветата, с която е предизвикано силното раздразнено състояние, да съставляват престъпление по НК. Достатъчно е те по своето естество да предизвикват силно засягане на честта и достойнството на дееца. В този смисъл ВС в посоченото по-горе Постановление е дал пример със съпружеската изневяра като е посочил, че същата „не във всички случаи съставлява тежка обида по смисъла на чл. 128 НК“. Законодателят на четвърто място като причина за предизвиканото силно раздразнение у дееца е посочил наличието на извършени противозаконни действия (посочено бе по-горе, че същите са резултат на сега действащия НК), извън кръга на насилието и тежката и обида и тежката клевета, които е индивидуализирал конкретно като основание.

Противозаконно действие е това, с което се накърняват правнозащитени права и интереси. То трябва обективно да съществува. Субективното убеждение, че се извършва противозаконно действие по отношение на правнозащитени права не дава основание за прилагане на привилегирания състав. Противозаконното действие може да не е престъпление и да не е извършено виновно. Важно е да се има предвид, че се касае за противозаконни действия, а не за противоправни такива, които са с доста по-широк обхват и само част от тях са противозаконните (съпоставка между чл. 12 ал. 1 НК и трите разпоредби, предмет на това изложение). Тези противозаконни действия могат да бъдат насочени не само срещу здравето и живота, но и може да са насочени към причиняването на имуществени вреди. В този случай те трябва да са в значителен размер (Решение № 126 от 8.03.1999 г. на ВКС по н. д. № 615/98 г., П н. о., докладчик съдията Гроздан Илиев).

Дори и да е било употребено насилие, да са отправени тежки обиди или клевети или да са били извършени противозаконни действия по отношение на дееца, това няма да е достатъчно да се приеме, че е налице физиологичен афект, а оттам да се стигне до редукия на наказанията както е предвидено в посочените три текста на НК. Необходимо е посочените действия да са предизвикали или да е възможно да предизвикат тежки последици за виновния (дееца) или негови близки, т.е. налице е изискване за причинноследствена връзка между противоправните действия (в широк смисъл) и тежките последици. Тежката последица отразява оказаното силно въздействието върху обектите-дееца или неговите близки. Ако тези тежки последици не са настъпили обективно е необходимо те да са съвсем близки, неизбежни и само някаква друга външна причина да е осуетила осъществяването им. Във всеки един случай правоохранителните органи следва да изследват дали има последици, дали те са тежки, дали са настъпили и ако не са-дали е било възможно да настъпят спрямо дееца или неговите близки, както и дали са в причинна връзка с действията.

По своя характер тежките последици могат да са от имуществен или неимуществен такъв. За да бъдат последиците тежки, не е достатъчно само причиняването на обикновени неприятни и болезнени емоции, а сериозно накърняване душевния мир на виновния или неговите близки. Когато последиците имат имуществен характер те следва да се изразяват в значителни имуществени вреди, при което следва да се установи, че те по своя абсолютен размер са такива.

Доколкото силното раздразнение има кратковременен характер, завършващ с успокояване и възстановяване в пълнота на възможностите за правилно възприемане и преценка на действителността (съобразно индивидуалните особености на всеки отделен субект), а оттам и избор и ръководене на поведението, и в медицината (психологията), и в наказателното право е установен един сравнително кратък времеви период, през който ако се извърши престъпното деяние, същото следва да се квалифицира по текстовете на чл. 118, чл. 124 ал. 2 и чл. 132 ал. 1 НК. Обикновено този времеви интервал е по-малък от един час и гравитира около половината му. Хубаво би било всички тези обстоятелства, освен установяването им чрез различни доказателства, да са предмет и на съдебно-психиатрична експертиза или на комплексна съдебно психиатрична и психологична експертиза.

Тук е мястото физиологичният афект да се разграничи съвсем накратко от института „Неизбежна отбрана“ - отличителният критерий е, че при последната поведението на деца се осъществява при неприключило нападение, докато при физиологичния афект действията се предприемат след като нападението е завършено.

8. Съдебна практика.

Видовете съдебни актове, от които може да се черпи практика във връзка с физиологичният афект са най-различни - Тълкувателни решения, Постановления, Решения, Определения. Всеки от тях има своето значение и допринася за изясняването на възникнали спорове при тълкуването и прилагането на съответните норми от НК, съдържащи в себе си елемента „физиологичен афект“ / “силно раздразнение”.

8.1. Задължителна съд. практика.

Съгласно чл. 130 ал. 2 от Закона за съдебната власт, действащ в момента, задължителни за органите на съдебната и изпълнителната власт, за органите на местното самоуправление, както и за всички органи, които издават административни актове, са Тълкувателните решения и тълкувателните постановления на ВКС и ВАС.

8.2. Друга практика

Всички останали съдебни актове служат като ориентир при приложението на разпоредбите в НК, свързани с физиологичния афект и допринасят за пълното и точно изясняване на отделните елементи от този институт. Поради това, без да са задължителни, те също имат своето огромно значение в правоприлагането.

9. Изводи

Материята свързана с физиологичния афект, произход, проявления, приложение е богата както на теоретични разработки, така и на конкретна съдебна практика. Затрудненията, доколкото има такива, са свързани основно с фактическото изследване на наличието или липсата на елементите на този институт във всеки един индивидуален казус и вземане на конкретно решение. Следва да се посочи, че наказателно правното значение на този институт не следва да се ограничава единствено и само до тези три наказателни разпоредби, свързани с престъпления против личността и по-специално със здравето и живота на човек. При наличие на физиологичен афект в случай на извършването на друг вид престъпления след подробно и цялостно изследване на проявлението на различните негови елементи е съвсем обосновано съобразяването на това обстоятелство при индивидуализирането на наказанието.

REFERENCES

Тълкувателно решение № 2 от 9.VII.1993 г. по т. н. д. № 2/93 г., ОСНК, докладчик председателят на отделение Марко Стойков.

Постановление № 14 от 30.IX.1963 г., Пленум на ВС

Рачев И., Рачев К. Вменяемост и психични заболявания, Ловеч 1996

Ситковская О.Д. Аффект: криминально-психологическое исследование. М., 2001.

Шишков С. Установление аффекта // Законность. - 2002. - № 11. - С. 3-7.